

הקדמה לחלק השני

מביאור הגר"א ריש משלי:

והוא עשה כאן ג' ספרים, שהן ג' משלי [דהיינו: מפרק א (אחר ההקדמה לכל ג' הספרים שהוא כולל פסוק ו) עד סוף פרק ט; מפרק י עד סוף פרק כד; ומפרק כד עד גמירא]: א' על חכמה והב' על מוסר והג' על תורה.

ונגד אלו הג' אמר כאן ג' דברים:

נגד חכמה אמר שלמה, דכתיב ביה ויחכם מכל האדם;

ונגד מוסר אמר בן דוד, שהיה חסיד גדול כמשחז"ל הרואה דוד בחלום יצפה לחסידות וכמ"ש (תלים פו) שמרה נפשי כי חסיד אני. וכשנאמר עליו שהיה בן דוד מסתמא היה ממלא מקום אבותיו;

ונגד תורה אמר מלך ישראל כמ"ש בי מלכים ימלוכו.

ואלו הג' משלי הוא סוד (מלכים א ד) וידבר שלשת אלפים משל:

אמנם צ"ע שמה שחילק הגר"א את הספר לג' ספרים פשוט הוא שהרי כל חלק מתחיל ב"משלי" נוסף. אבל מנ"ל להגר"א שחלק הראשון הוא דוקא נגד חכמה, והשני דוקא נגד מוסר והשלישי דוקא נגד תורה.

אמנם צריך לדעת מה היא כוונת הגר"א באמרו "חכמה" ומה היא כוונתו באמרו "מוסר" שהרי החכמה היא מוסר והמוסר היא חכמה.

והנה ביארו הגר"א עצמו בתחילת ביאורו: לדעת ענין הספר היא לדעת חכמה ומוסר וגו' לידע חכמה – שלא יפול ברשת היצה"ר אשר הוא פורש לרגליו ושלא יתפתה בפתויו. ומוסר – אם יצרו מתגבר עליו ליסר את עצמו ולשבור אותו, וכמ"ש (ישעיה מ"ט) "לאמר לאסורים צאו ולאשר בחושך הגלו" – והיינו אותן שכבר ביד יצרם והם אסורים תחת ידו וגבר עליהם מאד, יצאו ע"י המוסר. ואותן שהם בחושך שלא ראו אור ואינן מכירים פיתויו ע"י התורה יגלו להם ויכירו פיתויו. להבין אמרי בינה – כי אף אם ישבר את יצרו ותאוותו, יראה לשבר בדרך התורה ולא יהיה צדיק הרבה יותר ממה שכתוב בתורה, למשל שיתענה כל השבוע וגם בשבת וכדומה.

ואלו השלשה הוא נגד שלשה שכלים שבאדם שכל העיוני שכל המחשבה שכל המעשה העיוני הוא בדרכי שמים בהילוך כוכבים ובמרכבה וכדומה ושכל המחשבה הוא להנהיג א"ע במידות ושכל המעשה הוא במעשה והן נגד חוקים ומשפטים ומצות חוקים בשמים כמ"ש (איוב לח) הידעת חוקי שמים ומשפטים הוא בארץ כמ"ש (לקמן כט) מלך במשפט יעמיד ארץ והמצות הן מחברין שמים וארץ והן סוד שמים וארץ ואדם המחברן

והן סוד תורה ומצות ומדות וכמ"ש בפירושו על ישעיה ואין להאריך והמ"י¹. עכ"ל
הגר"א שם.

=====

משלי פרק טו פסוק כד

אַרְחַ חַיִּים לְמַעַלָּה לְמַשְׁכִּיל לְמַעַן סוֹר מִשְׂאוֹל מָטָה:

ביאור הגר"א - משלי פרק טו פסוק כד

ארח חיים וגו' האדם נקרא "הולך" שצריך לילך תמיד מדרגא לדרגא ואם לא יעלה למעלה ירד מטה מטה ח"ו, וכי בלתי איפשר שיעמוד בדרגא חדא, וזהו אורח חיים למעלה וגו' למען וגו' כדי שלא יטה לרדת למטה שאולה ומחמת האורח חיים יסור משאול:

אדרת אליהו על בראשית פרק ד פסוק ז

"הלא אם תטיב שאת." הלא טובך בידך ובכחך, אם תטיב מעשיך זאת, תתנשא יותר ממדרגת הבל, כי במקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אין כו' (ברכות לד, ב), ואקבל קרבנך. ואם לא תטיב שאת, אל תחשוב שלא תתנשא עוד לבד ותשאר במדרגותיך, אפס לפתח חטאת רובץ. פירוש, לפתח הבית שם רובץ החטאת, כיון שפתחת הדלת אז החטאת רובץ כאריה מי יקימנו, אפס הוא רובץ במנוחה כל זמן שאדם עוסק בעבודתו יתברך שמו. רק ואלריך תשוקתו. כל מגמותיו הוא רק ללכוד את האדם במצודתו בשעה שהוא פוסק מהעבודה. ואתה תמשל בו. ואתה יש בכחך למשול בו כעבד לעבוד את ה' בכל לבבך בשני יצריך, כי זה תכלית כוונתו. "לפתח חטאת רובץ". בפתח הבית רובץ החטאת, לכן צוה הקב"ה לקבוע מזוזה בשמאל יציאתו מפתח הבית. וכן אמרו רבותינו ז"ל (יומא פו, ב). הלואי שתהא יציאתו כביאתו, וכן אמרו רבותינו ז"ל (נדה ל, ב). כיון שיצא התינוק לאויר העולם כו', רמזו על זה הענין:

1. ובנוגע לשלישי היה נראה גם לפרש [אמנם איני רואה שהגר"א הלך לפרש בכיוון זה] דמה שהיה קרוב ללבכם של אנשי חזקיהו הוא מה שמחזק תורה ולימודה. שהוא החזיר עטרת התורה ליושנה אחר אחר כדאיתא במס' סנהדרין דף צד, ב: בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו תינוק ותינוקת איש ואשה שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה. ועיין ברש"י משלי כה, א ד"ה גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו: חזר לדורש' כשנתמנה חזקיהו למלך והוא הושיב תלמידים בכל עיר כדאמרינן בפ' חלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ. העתיקו: החזיקו. עכ"ל. וודאי שנמצאים פסוקים בחלק הזה של משלי שאין בתוכם ענין השייך ישיר ללימוד התורה אבל הם דרכי מוסר ללומדים וכענין המ"ח דברים שתורה נקנית בהם שכוללים כמה וכמה עניני מוסר שאינם שייכים דוקא ללימוד התורה אבל בלעדם אי אפשר ללמוד תורה כראוי וממילא נכללים הם בקניני התורה. וכן בחלק זה של משלי.

ספר רוח חיים (לגר"ח מוואלאזין) על אבות - פרק א משנה יג

ויפורש עוד על פי מה שכתוב (משלי טו, כד), "אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה." כי האדם יאמר לפעמים לא אלך בגדולות ודי לי אם על משמרתני אעמודה להחזיק בתומתי ויראתי ולא להוסיף. אבל באמת אינו כן כי האדם אי אפשר לו לעמוד במקום אחד ואם לא יעלה על כרחך יפול. לכן אמר "אורח חיים למעלה למשכיל" דאם לא יעלה על כרחך ירד לשאול מטה. וזה שאמר ודלא מוסיף יסיף [ועיין לקמן פ"ד משנה ט' כל המקיים כו' ע"ש]:

דברים פרק כח פסוק יג

וּנְתַנֶּה יְדוּד לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב וְהָיִיתָ רֶק לְמַעַלָּה וְלֹא תִהְיֶה לְמַטָּה כִּי תִשְׁמַע אֶל מְצוֹת יְדוּד אֱלֹקֶיךָ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂ

דברים פרק כח פסוק מג

הִגַּר אֲשֶׁר בְּקֶרְבְּךָ יַעֲלֶה עָלֶיךָ מַעַלָּה מְעַלָּה וְאִתָּה תִּרְדַּ מַּטָּה מַּטָּה:

ר' צדוק הכהן מלובלין - ליקוטי מאמרים עמוד קפה

דקיימא לן מעלין בקודש (ברכות כ"ח א) כי כל דבר שבקדושה אינו עומד רגע אחד במדריגה אחת ולעולם הוא מתעלה, והתחלת הנפילה הוא כשאינו הולך למעלה רק עומד במדריגה אחת, זהו החסרון והטומאה שיש באין הקודם לישות שבמוח דלגבי קדושה מיקרי חסרון, ולפי שאי אפשר לנפילה במוח אלא אם כן יהיה מקודם החסרון בשורש הנעלם של המחשבה והיינו שכל זמן שהוא מתעלה ממדריגה למדריגה החשק מתגבר והמוחין מתחזקים, ואין כושל כלל רק ההתחלה הוא הרישול מלהתגבר לעלות בסולם מעלה מעלה רק עומד כמו אתמול כן היום כן למחר על ידי זה בא הנפילה במוח לחשוב גם כן מחשבת חול ובטלה וממנו נמשך לרצון שבלב וכו'.